

NOVIJI ARHEOLOŠKI NALAZI IZ HLEBINSKOG DIJELA PODRAVINE

O arheološkim nalazištima i nalazima, u hlebinskom dijelu Podravine, dosada je bilo vrlo malo poznato, pa stoga i malo pisano, osim o nalazištima i nalazima iz okolice Delova, odnosno točnije iz prostora između Delova i Hlebina, te o srednjovjekovnom lokalitetu "Svetinjski breg", što se prvenstveno odnosilo na slučajne pojedinačne nalaze, dok su nam rezultati djelomičnog iskapanja na ovom lokalitetu koje je provedeno 1925. godine u organizaciji "Hrvatskog sokola", a povodom tisućite obljetnice hrvatskog kraljevstva¹, ostali do danas nepoznati.

Uzroci ovakvog stanja prvenstveno su djelomična istraženost ovog područja u arheološkom smislu, što doduše odražava stanje na širem prostoru Sjeverozapadne Hrvatske, ali u svakom slučaju jedan od bitnih faktora je i odsutnost edukacije, prvenstveno mlađeg naraštaja, o potrebi i značaju prikupljanja pokretne arheološke i etnološke građe, kao i upoznavanje nadležnih ustanova, prvenstveno muzeja, sa takvim nalazima, s ciljem točnijeg definiranja bliže i dalje povijesti ovoga kraja.

Sagledavanjem stanja arheološke istraženosti šireg dijela Podravine², koja je i tako vrlo skromna, uočena je značajna praznina upravo na ovom prostoru kojeg okružuju lokalno značajni prapovijesni lokaliteti iz okolice Torčeca (Cerine), Koprivničkih Bregi (Seče), Vlaislava (Mulji), Delova (Grede, Poljane, Beljevine, Keljače itd.), Novigrada Podravskog (ul. Blaža Mađera) i Virja (Volarski breg)³. Temeljem narečenog okružja, te na osnovu analize topografskih karakteristika ovog dijela Podravine, kao i još uvijek vidljive bivše hidrografije, započeta su sustavna istraživanja terena, prikupljanjem arheološkog materijala sa površine zemljišta. Prema izvršenim analizama proizašao je zaključak da tereni ispod 121 m nadmorske visine, kao gornje granice, nisu bili pogodni za naseljavanje, jer su bili povremeno plavljeni, odnosno niži tereni bili su podvodni.

Preliminarnim obilascima terena viših od 121 m nadmorske visine, od kojih se većina odnosi na pješčana uzvišenja, vrlo brzo se dokazalo da je zaključak bio točan i na većini pretpostavljenih lokaliteta pronađeno je više ili manje arheološkog materijala, prvenstveno keramike, koji je tada još bio nedovoljan za datiranje pojedinih nalazišta. Sami nalazi djelomično su opovrgnuli tezu izvjesnog broja autora povijesnih tekstova da prostor hlebinskog dijela Podravine u prapovijesno doba nije bio pogodan za naseljavanje, obzirom na velika meandriranja rijeke Drave i podvodnost okolnog terena, ali pri tome nisu iznijeli podatke o vremenu i točnim granicama samih meandara. Ovdje treba naglasiti da bi prostor gušćeg naseljavanja ipak trebalo tražiti na prostoru zapadno od željezničke komunikacije Koprivnica - Botovo, dok se na prostoru Hlebina, Koprivničkih Bregi i Delova ipak nalazi periferija prapovijesnog "podravskog megalopolisa".

Kako na ovom području do sada nisu vršena arheološka iskapanja, a kod površinskih nalaza teško je razlučiti pojedine razvojne faze određenih kultura, prvenstveno zbog nedostatne količine i relativne usitnjenosti materijala, nezahvalno je upuštati se u dublje analize pronađenog materijala, te ne treba

zaboraviti da se ipak radi o amaterskom radu, čiji je prvenstveni cilj pronalaženje lokaliteta i okvirno određivanje vremena njegove naseljenosti, odnosno, zavisno od mogućnosti utvrđivanje kultura koje su ga naseljavale.

U ovom radu opisani su prvenstveno novootkriveni lokaliteti i kulture čije je postojanje utvrđeno na njima, kao i bitna obilježja tih kultura na pristupačan način poradi boljeg razumijevanja istih, prvenstveno zbog moje želje za popularizacijom arheologije kod mlade generacije u cilju njihovog aktivnijeg uključivanja u buduća istraživanja, sa svrhom točnijeg utvrđivanja starije povijesti ovog kraja.

Među lokalitete gdje bi se u budućnosti trebalo očekivati najstarije nalaze na ovom području treba svakako ubrojiti lokalitet Male Hlebine, koji je smješten sjeverozapadno oko 200 m od ušća potoka Lipovac u kanal Bistru. U topografskom smislu čine ga dvije paralelne uzvisine prosječne dužine oko 350 m, sa relativnom depresijom između njih, te četiri vrha prosječne nadmorske visine od 124 m, a koji se od okolnog terena uzdižu oko 5 m. Prema karti arheoloških nalazišta ovog dijela Podravine vidljivo je da je smješten u centralnom dijelu, kao uostalom i samo naselje Hlebine, naspram nalazišta Grede, Poljane, Mulji, Seče, Sigetec, od kojih je najudaljeniji oko 2500 m od ovog nalazišta.

Izvestan broj pronađene keramike, te veliki broj kremenog iverja, prema dr. Zorku Markoviću, možda bi se mogli datirati na završetak neolitskog i početak eneolitskog razdoblja (oko 3200 godina prije Krista), najvjerojatnije u kulturu Seče, koja je dobila naziv po nalazištu koje je smješteno između Koprivničkih Bregi i Peteranca, a čije je istraživanje proveo dr. Zorko Marković, a kao najznačajnije potrebno je napomenuti kako je to u znanstvenom smislu jedinstveni pokušaj izdvajanja jedne lokalne varijante kod prapovijesnih kultura u Podravini. Datiranje pronađene keramike sa lokaliteta Male Hlebine ipak treba uzimati sa velikom rezervom jer se radi o relativno malom broju uzoraka, od kojih samo jedan primjerak ima karakterističnu jezičastu aplikaciju na rubu posude, a sama pretpostavka temelji se prvenstveno na osnovu topografskih karakteristika lokaliteta, te blizini navedenog lokaliteta sa lokalitetom "Seče" (oko 2500 m) i sličnosti keramike, po fakturi, sa pronađenim uzorcima.

Najstarije naseljavanje ovog prostora, koje se sa sigurnošću može utvrditi, seže u eneolitičko razdoblje tj. u bakreno doba koje je u ovim područjima trajalo između 3500 do 2100 godina prije Krista³, što potvrđuju nalazi sa lokaliteta "Kozarice", gdje je utvrđeno egzistiranje srednje eneolitske Lasinjske Kulture.

Navedeni lokalitet biti će detaljnije obrađen jer se tu pojavljuju kulture brončanog i željeznog doba, kao i antika, ali i rani te razvijeni srednji vijek, tj. upravo na ovom lokalitetu može se pratiti izvjestan kontinuitet u naseljavanju ovog prostora između eneolitika i kasnog srednjeg vijeka.

Predio Kozarice smješten je za oko 850 m sjeveroistočno od crkve u Hlebinama, te ga u topografskom smislu čine dvije paralelne pješčane grede postavljene smjerom sjever-jug, čija je prosječna dužina oko 350 m, a ukupna širina oko 300 m, dok je najveća nadmorska visina 123,5 m. Istočno od samog lokaliteta u prošlosti je na oko 150-200 m proticao jedan rukavac Drave, dok su između greda, kao i sa zapadne strane lokaliteta postojali izvori od kojih se vide tragovi suhih vodotoka koji su otjecali prema jugu i jugoistoku, tako da je južna strana lokaliteta i danas podvodna.

Najstariji nalazi sa ovog lokaliteta pripadaju srednje eneolitičkom razdoblju, odnosno točnije Lasinjskoj kulturi, koja je na ovim područjima trajala između 3200. do 2700. godine prije Krista. Sama kultura produkt je autohtonog razvoja neolitskih supstrata, prvenstveno Korenovske i Sopotske kulture³, ali u lokalnim okvirima ne treba zanemariti i utjecaj kulture "Seče", kao i ostalih kultura koje su u svojim rubnim djelovima dolazile u kontakt sa širim područjem na kojemu je kasnije egzistirala Lasinjska kultura⁴, gdje ne treba zanemariti manje prodore sa prostora jugozapadne Azije, koja se smatra kolijevkom civilizacije. Lasinjska kultura teritorijalno je bila rasprostranjena na području Sjeverozapadne Hrvatske, djelomično Sjeverne Bosne, zatim Slovenije, Koruške Austrije i Zapadne Mađarske (Transdanubijski prostor), tako da se prostor Podravine nalazi u središtu rasprostranjenosti. Kao i ostale eneolitske kulture najveći doprinos razvoju čovječanstva dala je upoznavanjem taljenja i obrade metala - bakar, zlato, iako zadržava i tradiciju neolitičkog doba, no paralelno sa razvojem primitivne metalurgije jačaju ukupni ekonomski odnosi (razvoj

ostale primitivne tehnologije i trgovine). Oni su bili preduvjet za stvaranje novog, brončanog, doba za kojeg većina eminentnih stručnjaka smatra kako predstavlja početak civilizacijskog doba, iako je ta konstatacija sporna za ove prostore jer je jedan od bitnih obilježja civilizacijskog doba poznavanje pisma⁵, koje se na ovim prostorima pojavljuje tek u mlađem željeznom dobu. Lasinjsku kulturu na ovim područjima smjenjuje Retz-Gajary kultura, iako se ne isključuje i paralelno trajanje ovih kultura u kasnom eneolitu, što bi možda trebalo pretpostaviti na ovom lokalitetu jer zastupljena keramika ima čista obilježja razvijene lasinjske kulture. Na prostoru hlebinskog dijela Podravine nemamo, za sada, pronađene tragove egzistiranja Retz-Gajary kulture, no isti nalazi pronađeni su u okolici Torčeca zahvaljujući dugogodišnjem istraživačkom radu gospodina Ivica Zverca, arheolog-amatera i velikog zaljubljenika podravske starine.

Od zastupljenih keramičkih oblika Lasinjske kulture posebno treba izdvojiti one tipične, a koji su zastupljeni pojedinačnim ulomcima, kao što su jezičaste aplikacije manjih dimenzija, koje se u profilu iskazuju kao produženje vrata (bitna Lasinjska karakteristika jer se ona pojavljuje u svim razvojnim fazama ove kulture), kao i okrugle pseudodrške na obodu posuda.

Ukrašena keramika, iako malobrojna, karakteristična je za ovu kulturu, a predstavljaju je ulomci ukrašeni urezivanjem kose linije udružene sa kapljičastim ubodima pored nje na vratu posude, kao i urezani motivi riblje kosti i ljestvica.

Grubo posuđe u fakturi pored gline sadrži primjese pijeska i sitnog kamenja, u pravilu je redukcijski paljena (bez prisustva zraka), te je pretežito sive i sivo-crne boje, dok pojedini primjerci imaju crvenkaste pjegice.

Fina keramika izrađena je od pročišćene gline, pretežito crvenkasto-okere i crne boje (najfinija keramika), sa finom crnom politurom, te je izuzetne kakvoće.

Od ostalih izrađevina od gline zastupljene su glinene kuglice za koje pojedini arheolozi pretpostavljaju kako su služile kao projektili za pračke⁵, što bi kod ovog lokaliteta bilo smiono pretpostaviti jer u neposrednoj blizini protječe rijeka Drava, čije su obale i korito od šljunka, pa je proizvodnja glinenih kuglica za pračke bila suvišna, te bi možda izradu takvih kuglica prije trebalo povezati sa duhovnim životom ondašnjih ljudi ili možda sa tehnologijom paljenja keramike (možda kao uzorak kojim se provjeravala kakvoća gline i temperatura pri paljenju). Od specifičnih glinenih izrađevina izdvaja se i jedan fragmenat žlice sa utorom za nasad-drške.

Kameni artefakti zastupljeni su kamenim brusovima i žrvnjevima, te većim kamenjem na kojima su vidljivi tragovi uporabe, a koji su većinom u fragmentima, najčešće su slomljeni prilikom obrade zemljišta, kod oranja i tanjuranja. Brusevi su izrađeni od kamena pretežito sive boje, dok su žrvnjevi izrađeni od pješčenika pretežito okere boje, te se vjerojatno radi o importnoj robi, obzirom da se u okolici ne pronalazi kamenje takve fature. Ostali alat, priručni, prvenstveno je kamenje bijelo-crvenkaste boje kakav se pronalazi u ovdašnjem šljunku, a vjerojatno je izdvojen zbog svojeg oblika i relativne otpornosti na udaranje.

Posebnu pažnju među kamenim izrađevinama u svakom slučaju zaslužuje kamena sjekira izrađena od zelenkasto-sivog kamena prošaranog crnim pjegama, gdje se najvjerojatnije radi o kamenu vulkanskog porijekla, izuzetne kakvoće. Dobro je obrađena i polirana, sa tragovima pokušaja bušenja, od kojega se odustalo iz nepoznatih razloga, no zbog nazočnih tragova bila je u dužoj uporabi. Sama sjekira izuzetno je interesantna sa stanovišta tehnologije bušenja i obrade kamena jer je bušenje započeto, ali nije dovršeno, a zaostali tragovi na istoj govore u prilog teoriji kako je bušenje vršeno pomoću drvenog štapića bez srčike unutar kojega se stavljao kvarcni pijesak i voda te se bušenje postizalo brzom rotacijom štapića uz pomoć tzv. "luka"⁶.

Kao i kod većine kamenih sjekira problem je u dataciji njene izrade, jer se iste pojavljuju od neolita do brončanog doba. Brončanodobni nalazi sa tog lokaliteta pripadaju razvijenijim kulturama kasnog brončanog doba te ju možda ipak treba uvrstiti u izrađevinu iz eneolitskog vremena.

Na južnom dijelu ovog lokaliteta u više navrata prikupljena je keramika iz brončanog doba, koje je u ovim prostorima trajalo od 2100. do 750. godine prije Krista. Nakon pronalaska izvjesne količine keramike

koja se mogla podvrgnuti analiziranju i komparaciji (rubovi) utvrđeno je kako se radi o keramici tipičnoj za kulturu polja sa žarama (14. do 8. st. prije Krista), a koja se razvila na znatnom dijelu europskog kontinenta u okviru kasnog brončanog doba, čiji nositelji vjerojatno nisu pripadali jedinstvenoj etničkoj skupini.

Pojava ove kulture rezultirala je naglim napretkom na polju obrade i taljenja metala, razvojem trgovine i drugih posebnih obrta, koji su potaknuli društveno raslojavanje, ali i nove oblike duhovne kulture⁷. Glede trgovine valja naglasiti kako je Podravina sjecište puteva koji su vodili istok-zapad, ali i sjever-jug, te je sam položaj osigurao relativno brzo širenje ideja i trgovinski kontakt sa udaljenim krajevima i kulturama.

Posebnost ove kulture određena je i posebnom materijalnom kulturom, te duhovnom kulturom koja se manifestira obredom spaljivanja mrtvih (do tog vremena prevladavao je kosturni ukop) i pokapanja u žarama u ravnim grobovima, sa priložima, najčešće nakita, oruđa i oružja, što ujedno svjedoči o samoj moći i militantnom karakteru njenih nositelja, te da su upravo oni u srednjoj Europi učestvovali u nemirima koji su izazvali egejsku seobu⁷. Radi boljeg razumijevanja treba reći da nove tendencije, nemiri i seobe koji su izazvani nisu donijeli nazadovanje, već ubrzani razvitak ovih krajeva u civilizacijskom smislu.

Na ovom lokalitetu zastupljena je II faza ove kulture (grupa Zagreb) koja je okvirno trajala od 1230. do 1100. godine prije Krista. Ovu fazu, nakon što je u vrijeme I faze, a koja se u našim krajevima manifestirala kao Virovitička grupa, nalazi sa lokaliteta Virovitica - ciglana, a čiji su najbliži nalazi u Podravini otkriveni u Virju, Sirovoj Kataleni, ali i na lokalitetu Cerine (između Koprivnice i Đelekovca) dovršen proces asimilacije elemenata kasnog perioda srednjeg brončanog doba, obilježila je ekspanzija grupe Baierdorf-Velatice, koja je uslijedila najvjerojatnije iz krajeva južne Moravske, Donje Austrije i Gradišća, a u naše krajeve došla je preko Međimurja⁷. Faza II⁷. Kulture polja sa žarama označila je kreativno razdoblje i konačno formiranje ove kulture, njezin nagli uspon, te stvaranje i pojavu cijelog niza novih oblika materijalne kulture koja joj je dala obilježje. Glede keramičkog materijala ove grupe nedvojben je utjecaj kulturnog kruga Baierdorf-Velatice, no u isto vrijeme sami oblici odstupanja od klasičnog repertoara ovog tipa, te sadrži i elemente koji manifestiraju kontinuitet oblika iz Virovitičke grupe. Upravo ti elementi daju grupi Zagreb regionalno obilježje koji ju izdvajaju u posebnu grupu, kako u pogledu materijalne kulture, tako i u pogledu etničkog kontinuiteta, no zbog vrlo velike raširenosti i brojnosti nalaza, naspram ranijih razdoblja na ovom području, ne bi trebalo zanemariti ni značajniji prodor i naseljavanje samih nositelja ove kulture.

Keramika koja na ovom lokalitetu predstavlja tragove egzistencije ove kulture relativno je brojna, no navest ćemo samo one najtipičnije primjerke. Ulomci rubova posuda s izvijenim rubom prema van, koji su s unutarnje strane stepenasto horizontalno facetirani, tipični za kulturni krug Baierdorf-Velatice (trbušaste žare cilindričnog oblika s razvrćenim facetiranim obodom). Radi se o ulomcima sa većih posuda, izrađenih od pročišćene gline, koji su redukcijski paljeni. Unutarnji dijelovi su polirani crne boje, dok su vanjski dijelovi karakteristične smeđe boje. Jedan od primjeraka oboda odstupa od navedenih, ali je vrlo sličan obodu žare pronađene u Novigradu Podravskom.⁸

Također među karakteristične primjerke spada i ulomak manje posude na kojem se može pretpostaviti da se ručka, koja je odlomljena, nalazila iznad ruba i bila je postavljena iznad posude, kao i ulomak ukrašen plastičnom trakom s otiscima vrha prsta (iako bi se možda ovaj fragmenat trebao uvrstiti u raniju fazu, odnosno vrlo je sličan keramici Virovitičke grupe). Navedena keramika ima nasebinsko obilježje i tipična je za facies grupe Baierdorf-Velatice.

Značajno je za napomenuti, kako su nositelji Kulture polja sa žarama vjerojatno prvi veliki odvojeni ogranak indoeuroljana koji su izvršili seobu na zapad, prema centralnom dijelu Europe, gdje su se nalazila, jedna od tada malobrojno poznatih, nalazišta bakra, a sa tog prostora izvršena je ekspanzija prema skoro svim dijelovima Europe. Glede ovog prostora pored etničkih korijena vrlo je značajno da je upravo ova kultura u svojoj završnoj fazi najvjerojatnije, pored autohtonog elementa, najznačajnije učestvovala u etnogenezi panonskih plemena, pa tako vjerojatno i panonskog plemena Jazi, koji su na ovom području egzistirali sve do velike seobe naroda.

Iako do sada na ovom području nije pronađena keramika domaće izrade ovog panonskog plemena,

njihovo obitavanje na ovom području, a posebno na ovom lokalitetu treba pretpostaviti, jer je na istom lokalitetu pronađena keramika keltskog porijekla sa karakterističnim zadebljanim rubom, rađena na sporotirajućem kolu, a u fakturi sa velikom zastupljenošću krupnog elementarnog grafitu.⁹ Najvjerojatnije kako se radi o importiranoj robi koju su koristili domoroci.

Glede ovog zaključka valja napomenuti da su od starijeg željeznog doba (halštata), kao što je već napomenuto, ovo područje naseljavali pripadnici panonskog plemena Jazi, čiji se centar nalazio u Varaždinskim toplicama (Aquae lasae - Vode Jaza), a naseljavali su područje do Daruvarskih toplica. Sredinom 3. st. prije Krista na šire područje Sjeverne Hrvatske provaljuju Kelti, kada na ovom području njihovo pleme Taurisci uspostavlja sa Jazima plemenski savez, koji traje do tridesetih godina prije Krista, kada između 35. i 27. godine rimske legije pod vodstvom Oktavijana Augusta zauzimaju Sisak - keltsku Segestiku i cijelu Sjeverozapadnu Hrvatsku.¹⁰

Lokalitet Velike Hlebine smješten je za oko 1500 m istočno od Hlebina uz cestu za Gabajevu Gredu. U topografskom smislu lokalitet čini jedna izdužena uzvisina dužine oko 550 m, širine oko 300 m, sa najvišim visom od 124 m. Sam lokalitet smješten je na rubnom dijelu pogodnom za naseljavanje, jer je teren istočno od njega znatno niži, kroz koji je vjerojatno u prošlosti meandrirala Drava. Zapadni dio lokaliteta, odnosno njegovo podnožje bilo je bogato vodom, što je i danas vidljivo po veličini i brojnosti suhih vodotoka.

Na ovom lokalitetu pronađeni su ulomci keramike iz kasnog brončanog doba, tipični za KŽP, koja je detaljnije obrađena kod opisa lokaliteta Kozarice, ulomci keramike iz antičkog vremena, te iz ranog i razvijenog srednjeg vijeka.

Pronađena keramika iz antičkog vremena izrađena je od pročišćene gline, sive je boje, dok je sa vanjske strane u tankom nanosu crvenkaste boje. Odsutnost nalaza rubova, dna i drški ne pruža mogućnost točnije datacije samog nalazišta.

Bez obzira na navedenu keramiku, gdje se vjerojatno radi o importu, lokalitet je vjerojatno u antičko vrijeme naseljavalo panonsko stanovništvo, čemu u prilog govore i fragmenti keramike izrađeni od pročišćene gline, sive boje, ali karakteristično ukrašeni horizontalnim snopovima linija (metaličasto povlačeni) kombinirani sa vertikalnim snopovima dužine 1 cm, što je tipično za provincijalnu keramiku u antičko vrijeme (1. ili 2. st.).¹¹

Zanimljivost ovog lokaliteta svakako je i ta da se upravo na njemu sijeku zamišljene linije povučene preko antičkih tumula u Prekodravlju - Novačka¹⁰ i djelomično vidljivog traga rimske ceste koja se proteže od Novigrada Podravske, te istočno od Delova, ali i do sada točno nedefiniranog nalaza izuzetno krupnih kamenih oblutaka dimenzija od 20-30 cm u promjeru koji se u većem broju pronalaze na južnim rubovima ovog lokaliteta, a mogli bi upućivati na postojanje komunikacije.

Od antičkih nalaza svakako treba spomenuti slučajni nalaz iz 1983. godine kada je gospodin Šelimber na području Dlakovica pronašao jedan rimski novčić - Domicijan iz I st.¹², a koji se sada čuva u Gradskom muzeju Koprivnica.

Na samom lokalitetu pored keramike nalaze se i tragovi kućnog maza, ali i velika količina šljake i drugih ostataka od taljenja metala, najvjerojatnije željeza, što nedvojbeno upućuje na postojanje veće talionice na ovom prostoru.

Slični nalazi pronađeni su i na lokalitetu Kozarnice, koji je smješten jugoistočno od Hlebina, no u nešto manjem obimu. Narečeni lokalitet ima vrlo slične topografske karakteristike kao i lokalitet Velike Hlebine, a i nalaze se na oko 400 m jedan uz drugoga, te isti neće biti detaljnije obrađeni.

Period između 2. i 8. st. najslabije je zastupljen u nalazima na ovom području, ali i na širem dijelu, prvenstveno zbog slabljenja i propasti Rimskog carstva u 4. stoljeću, ali i zbog vrlo burnih vremena koje su prouzročile provale raznih barbarskih plemena, koja su osim zgarista dotadašnjih kultura rijetko ostavljala tragove svoje materijalne kulture.

Iako je već u 4. stoljeću Ludbreg (Ilovia) postao značajno središte ranog kršćanstva u ovim prostorima

do danas nisu pronađeni značajniji tragovi koji bi upućivali kako je domicilno stanovništvo na selima prihvaćalo novu religiju već u tim vremenima, pa je po svemu sudeći kršćanstvo bilo privilegij urbanih sredina.¹⁰

Glede provala barbarskih plemena sa istoka u ove krajeve, već u 2. stoljeću bilježe se provale germanskih plemena Kvada i Markomana, nakon kojih od 4. do 6. stoljeća dolazi do kraćih provala Gota, Alana i Atilinih Huna, pa Ostrogota i Langobarda, koji se nakon dvadesetogodišnje vladavine na ovim područjima, sa dijelom stanovništva sele prema Padskoj niziji i Sjevernoj Italiji. Kroz 7. i 8. stoljeće ovim područjima u plemenskom savezu vladaju Avari i Slaveni, nakon čega se koncem 8. stoljeća taj savez raspada u ratovima protiv Franaka.¹⁰

Bez obzira što do sada nisu otkriveni tragovi naseljenosti ovog područja, vjerojatno je kontinuitet naseljenosti iz antičkog vremena nastavljen, uzevši u obzir da je na lokalitetu Keljače (sjeveroistočno od Delova) pronađena sjekira iz vremena Velike seobe naroda¹³, odnosno vjerojatnije iz vremena panonsko-hrvatske vazalne kneževine u sklopu Franačkog Carstva, a sami lokaliteti sjeveroistočno od Delova čine sa lokalitetima Velike Hlebine i Kozarnice jugoistočno od Hlebina prirodnu cjelinu.

Vjerojatno u 10. ili 11. stoljeće treba smjestiti i osnivanje starohrvatskih naselja, koja osnivaju nositelji starohrvatske kulture, (a koju su pored Hrvata gradili u ovim prostorima Duljebi i pohrvaćeni Avari¹⁰) te značajnije širenje kršćanstva na ova područja, čemu govori u prilog da ugarski kralj Ladislav ustoličava u to vrijeme Zagrebačku biskupiju, a u okviru koje egzistira do današnjih dana Komarnički Arhidakonat.

Upravo u to vrijeme vjerojatno nastaje i ranosrednjovjekovna "Struga"¹⁴, jer je na lokalitetima Kozarice i Velike Hlebine pronađen veći broj ulomaka keramike sa obilježjima ranog srednjeg vijeka - starohrvatskog razdoblja.

Pronađena keramika rađena je na brzrotirajućem lončarskom kolu, s primjesama pijeska i sitnijeg kamenja u fakturi, zagasito sive i crvenkasto-oker boje, slabo razvijenih rubova, ukrašena jednorednim i višerednim (češljastim) valovnicama ili horizontalnim linijama.

Ova keramika neosporno govori o relativno ranom naseljavanju ovog područja od strane hrvatskog etnosa, a rasprostranjenost nalaza o većem selu sa više selišta. Keramika istog tipa u bližoj okolici pronađena je i na već navedenim lokalitetima sjevero-istočno od Delova.

Relativno mirni razvoj kroz navedeno razdoblje prekida se 1242. godine kada u ova područja provaljuju Tatari izazivajući migracije stanovništva uslovljene brutalnošću Tatara nad domicilnim stanovništvom, što je neposredno dovelo do mijenjanja materijalne kulture i načina života.

Naselje Struga, obzirom na razvijenost iz vremena razvijenog srednjeg vijeka nastavilo je svoje egzistiranje i kroz ova burna vremena, vjerojatno zbog okrilja i blizine utvrda koje se spominju prvi puta tridesetak godina nakon provala Tatara.

Najznačajnija selišta srednjovjekovne Struge, temeljeći se na količini pronađene keramike, treba locirati na lokalitete Svetinjski breg, Zgori, Kozarice, Velike Hlebine, Kozarnice, Domaća greda, Male Hlebine, Vučje jame (Sekiričin breg), ali i na nekoliko lokaliteta na području današnjeg sela Hlebine.

Razvijeni srednji vijek predstavljen je velikom količinom raznovrsne keramike, bogato razvijenih rubova, različitih tipova i veličine, kao i ručki, te dna, kod kojih se na nekoliko primjeraka u centralnom dijelu dna nalazi znak radionice, u ovim slučajevima pravilan križ.

Lokaliteti koje treba napomenuti, a koji do danas nisu sustavno obrađeni u smislu prikupljanja površinskih nalaza, a gdje bi se moglo očekivati naseljavanje od predpovijesnih vremena u svakom slučaju su Valentovci, te dva brijega sjeverno od njih, zatim Vučje jame i kosa za oko 200 m zapadno od njih, kao i poznati srednjovjekovni lokaliteti Zgori i Svetinjski breg.

Gušće naseljavanje treba očekivati i na području današnjeg sela i to prvenstveno u širem dijelu oko glavne ceste od ulaza u selo iz pravca sela Sigetec do mosta u Gajevoj ulici, ali i u Ulici Stjepana Radića (gdje su već pronađeni tragovi ranog naseljavanja, ali nema točnih podataka o nalazima). Naime, pogledom na kartu lokaliteta vidljivo je kako se lokaliteti rasprostiru polukružno oko današnjeg sela, sa izuzetkom

južne strane (gdje je tlo podvodno).

Takav raspored lokaliteta upućuje na zaključak da se i na području sela moraju nalaziti izvjesni lokaliteti, jer je današnje selo smješteno na najvišem i najprostranijem uzvišenju na ovom prostoru, a i raspored današnjih glavnih ulica koje se protežu vododjelnicama upućuje na taj zaključak, odnosno teško je za povjerovati da je takvo područje zaobiđeno u naseljavanju ili da nije uočeno. Nažalost naseljenost ovog dijela, kao i devastacija koja je nastala gradnjom onemogućuje sustavnije istraživanje tog područja.

Uspon i razvoj srednjovjekovne Struge naglo se prekida sredinom 16. stoljeća, provalom Turaka u ovaj dio Podravine, kada je razorena i srednjovjekovna "Struga" oko 1552. godine. Nakon razaranja crkve na Svetinjskom bregu i selišta oko nje veliki dio stanovništva iseljava se sa ovog područja¹, no ne treba zanemariti kako je vjerojatno jedan dio stanovništva ostao na ovom području, te je budućim povratnicima i doseljenicima prenio dio nasljeđa iz prošlih vremena, što je vidljivo prvenstveno na toponimima za pojedina područja, jer odsustvo toponima posuđenih iz mađarskog jezika, a veliki broj doseljenika upravo dolazi sa prostora Mađarske, govori tome u prilog¹⁵. Karakteristični toponimi u hlebinskoj okolici najvjerojatnije su starohrvatskog podrijetla (Dlakovice, Kozarice, Banovice, Klepe, Vučje jame, Krčvine, Krči, Klepe, Lug, Gaj itd.), te u znatnom omjeru dominiraju nad ostalima. Vjerojatno i sam naziv današnjeg sela - Hlebine potječe iz vremena prije doseljavanja, vjerojatno kao naziv nekog selišta, čemu govore u prilog toponimi za stara selišta Struge - Velike i Male Hlebine, a ne Velika i Mala Struga, što je neuobičajeno u toponimiji ovog dijela Podravine, a sama selišta srednjovjekovne Struge kasnije nisu bila značajno naseljavana. Kao što je vidljivo u ovom radu nisu opisani nalazi koji su već objavljeni u literaturi, a čiji je sažetak dao dr. Zorko Marković u Hlebinskom almanahu broj 1.¹⁶

Iz dosada iznijetog vidljivo je kako je prostor hlebinskog dijela Podravine uz izvjesne može-bitne prekide bio naseljen unazad 5500 godine, tj. da je čovjek njegove prednosti, prvenstveno pitomost terena bogatog vodom i plodnom zemljom, zamijetio još u pretpovijesna vremena, te se divio njegovoj ljepoti, plodnosti, bogatstvu divljači barem toliko koliko i mi, ako ne i mnogo više, jer za većinu njegovih stanovnika u to vrijeme, osim za neke povlaštene, on je bio gotovo cijeli svijet koji mu je omogućio da opstane u relativno surovim vremenima svitanja civilizacije, ali i da se pored rada na pukom održanju posveti duhovnom i umjetničkom stvaralaštvu. Možda su upravo te karakteristike ovoga kraja probudile onaj iskonski poriv naših današnjih seljaka-umjetnika da na svojim umjetničkim djelima prikažu Podravinu kao široku i duboku, beskrajnu ravnicu, koja umjesto straha pred takvim beskrajnim prostorom pruža osjećaj sigurnosti i topline majčinog krila.

Upravo bi nas ta veza, a vjerujem kako je posredno ili neposredno svi osjećamo, trebala potaknuti na razmišljanje, koliko smo svi zajedno, profesionalno ili amaterski doprinjeli rasvjetljavanju povijesti ovoga kraja, te koliko nam je uopće vremena još ostalo prije nego ova zemlja, koja je sva ova tisućljeća u svojim njedrima čuvala tragove postojanja ljudi, posustane ili poklekne pred našim nepromišljenim djelovanjem. Naime, o arheološkoj zbilji Podravine možemo govoriti u samo dva segmenta, i to, o istraživanjima koja su provedena između dva svjetska rata, te o istraživanjima provedenim sedamdesetih i početkom osamdesetih godina, koja su obuhvatila tek dijelove ovoga kraja. Vjerojatno da Podravina ne skriva posebno značajne arheološke nalaze, te možda zbog toga nije posebno atraktivna za istraživanje, ali zar sama težnja ka spoznaji njezine prošlosti nije dovoljno dalek i značajan cilj da se potaknu istraživanja. Nije li dovoljno da izvjesni strani povjesničari na razne načine pokušavaju osporiti prisustvo hrvatskog etnosa iz vremena Velike seobe naroda i ranog srednjeg vijeka na ovim prostorima ili umanjiti mu značaj, da bi pristupili sustavnoj arheološkoj obradi ovoga kraja. Vremena za istraživanja ima sve manje jer sami lokaliteti sve više se sustavno razaraju primjenom moderne mehanizacije u poljoprivredi, a dosadašnja iskustva sa iskapanja govore u prilog kako su kulturni slojevi u ovom području relativno plitki, te ne treba zanemariti utjecaj kiselih kiša i sve veću kiselost zemljišta pod čijim uvjetima se keramički i metalni predmeti daleko brže raspadaju.

Posebnu zahvalnost na podršci, mojoj osobnoj edukaciji na polju arheologije, kao i veliku pomoć kod

datacije i komparacije arheološkog materijala, htio bih ovim putem izraziti dr. Zorku Markoviću, kao i ostalim djelatnicima Muzeja grada Koprivnice, kao i mom prijatelju arheologu-amateru Ivici Zvjercu, jer bez te podrške i pomoći moj ukupan rad na starijoj povijesti hlebinskog dijela Podravine i okolice vjerojatno ne bi rezultirao ovim radom, a taj dio povijesti ostao bi i nadalje obavijen velom tajne.

BILJEŠKE:

1. Vidi LIT.1. - iznesene podatke o nazivu naselja Struga i smještaja crkve "Beate virginis de Struga" treba uzeti sa rezervom, do provođenja etimološke analize nazivlja mjesta i toponima ovoga kraja, ali i do naknadnih arheoloških istraživanja.
2. Vidi pod LIT. 2.
3. Vidi pod LIT. 3., isto preciznije određuje dr. Z. Marković te navodi tri osnovne vrste supstrata: 1. lendelski i sopotski, te Seče-horizont; 2. vinčanski i butmirski (najkasnije faze); 3. hvarsko-lisičićki... vidi pod LIT. 4.
4. Više o Lasinjskoj literaturi vidi pod LIT. 5.
5. Vidi LIT. 6.
6. Prema dr. Z. Markoviću (pokus GMV)
7. Vidi LIT. 7.
8. Istraživanje proveo tridesetih godina Z. Hoffiller podaci objavljeni u... vidi pod LIT. 7.
9. Očigledno se radi o importnoj robi, a sam ulomak je interesantan, obzirom, da prema dr. Z. Markoviću, keramika sa tako velikom zastuplenošću elementarnog grafita nije dosada pronađena na ovom području. Promjer grafita unutar fakture kreće se čak i do 1-1,5 mm, pa se postavlja pitanje i svrhe takve posude.
10. Vidi pod LIT. 8.
11. Sličan nalaz opisala je i gđa. Marina Šimek iz GMV u... vidi pod LIT. 15.
12. Vidi pod LIT. 9.
13. Vidi pod LIT.10.
14. Naziv naselja uvjetno je uzet radi lakšeg snalaženja, a obzirom na do sada objavljene radove.
15. Iako je u tom pogledu potrebno izvršiti etimološku analizu toponima.
16. Veći dio paleontološkog i arheološkog materijala prikupio je I. Zvijerac, dio se nalazi smješten u Zavičajnoj zbirci Torčeca.
17. ALEČKOVIĆ, Miralem; Bilješke - detaljniji podaci o nalazištima bit će objavljeni u Registru arheoloških nalaza sjeverozapadne Hrvatske.

LITERATURA:

1. MRAZ, Stjepan i Ivan Pakasin: Starija povijest Hlebina, Hlebinski almanah 1, str. 10. Hlebine 1984. godine.
2. Muzejsko društvo SZ Hrvatske: Općina Koprivnica, Registar arheoloških nalaza SZ Hrvatske, Varaždin 1990. godine, str. 107.-137.
3. DIMITRIJEVIĆ, Stojan: Lasinjska kultura, Prehistorija jugoslavenskih zemalja III - eneolitsko doba, Sarajevo 1979.
4. MARKOVIĆ, Zorko: Sjeverna Hrvatska od neolita do bronzanog doba, Koprivnica 1994.
5. MARKOVIĆ, Zorko: Prilog poznavanju razvijene i kasne Lasinjske kulture u SZH, Podravski zbornik 83, Koprivnica 1983., str. 251.-261.
6. Sir WOOLLEY, Leonard: Historija čovječanstva - kulturni i naučni razvoj - Počeci civilizacije, 1966.
7. VINSKI-GASPARINI, Ksenija: Kultura polja sa žarama, Monografije 1, Zadar 1973.
8. MARKOVIĆ, Zorko: Koprivnica i najbliža okolica od predpovijesti do kasnog srednjeg vijeka, Podravski zbornik 1993/94., Koprivnica 1994. str. 107.-127.
9. MARKOVIĆ, Zorko: Arheološka nalazišta u hlebinskoj podravini, Hlebine 1984. str. 7.
10. MARKOVIĆ, Zorko: Prilog poznavanju kontinuiteta naseljavanja terena oko Delova, Podravski zbornik 84, Koprivnica 84., str. 295.-319.
11. MARKOVIĆ, Zorko: Pregled prethistorijskih promjena na području SZH, Podravski zbornik 81, Koprivnica 1981.
12. MARKOVIĆ, Zorko: O nekim nejasnim pitanjima kronologije bronzanog doba u SZH, Muzejski vjesnik 7, Čakovec 1984.
13. MARKOVIĆ, Zorko: Istraživanja paleolitskih, mezolitskih, neolitskih, eneolitskih i ranobrončanih lokaliteta, ŠIMEK, Marina: Istraživanja lokaliteta kasnog bronzanog, starijeg i mlađeg željeznog doba, DEMO, Željko: Antički period - Bilješke iz povijesti arheoloških istraživanja u SZH, SOKOL, Vladimir: Područje SZH u razdoblju između 400.-800. godine (Velika seoba naroda) 40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, katalog izložbe, Koprivnica 1986.
14. BOŽIĆ, Dragan: Zapadna grupa VINSKI-GASPARINI, Ksenija: Grupa Martijanec-Kaptol, Praistorija jugoslavenskih zemalja V - željezno doba, Sarajevo 1987.
15. ŠIMEK, Marina: Novi podaci o lokalitetu Šarnjak kod Šemovca, Muzejski vjesnik 12, Bjelovar 1989., str. 26. i slika T.III,3.